

॥ अथ कौशिकसंहितीयं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यं प्रारभ्यते ॥

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ शौनक उवाच ॥ सताहे तु महान्विद्वन्नायासो वर्णितोऽधुना ॥ अल्पायासां कथां ब्रूहि श्रीमद्भागवतीं पुनः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि गुरुं वैयासकिं मुनिम् ॥ मध्यमायासिकीं गाथां श्रीनारायणवर्णिताम् ॥ २ ॥ यं प्रव्रजंतमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव ॥ पुत्रेति तन्मयतया तस्वोऽभिनेदुस्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोस्मि ॥ ३ ॥ शौनक उवाच ॥ संसारेऽस्मिन्प्रजातानां नृणां त्वं वदतां वर ॥ अज्ञानतिमिरांधानां ज्ञानचक्षुःप्रदायकः ॥ ४ ॥ ऐहिकामुष्मिकसुखं येन स्यात्तद्वदस्व मे ॥ केऽस्मिन्वृथा जन्मभाजः साफल्यं जनुपः कथम् ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ यैर्न श्रुतं भागवतं पुराणं नाराधितो यैः पुरुषः पुराणः ॥ हुतं सुखेनैव धराऽमराणां तेषां वृथा जन्म गतं नराणाम् ॥ ६ ॥ शृण्वन्ति ये भागवतं पुराणं तथार्चयन्ते पुरुषं पुराणम् ॥ सदैव विप्रान्नप्रदा नरा ये तेषां जनुः स्यात्सफलं समग्रम् ॥ ७ ॥ ऐहिकामुष्मिकसुखं श्रीमद्भागवतश्रुतेः ॥ सात्त्विक्याश्च भवेद्विप्रा भक्तिश्रद्धापुरस्सरम् ॥ ८ ॥ शौनक उवाच ॥ श्रीमद्भागवतं कीदृक् कथं कस्माद्भव ह ॥ किप्रमाणं किंचरितं सात्त्विकं श्रवणं कथम् ॥ एतद्ब्रूहि दयासिंधो सूत सौम्य मुनिश्चितम् ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ उदधेःसंप्लवे पूर्व यदा शेते जनार्दनः ॥ तदा तन्नाभिकमलादात्मभूः संवभूव ह ॥ १० ॥ स एकः शोकमापेदे कथं सक्ष्याम्यहं प्रजाः ॥ तदा भगवता तस्मै नियोगस्तपसे कृतः ॥ ११ ॥ तताप स बहुसमास्तेन तुष्टो हरिर्ददौ ॥ श्रीमद्भागवतं तस्मै वेदलोकात्मकं शुभम् ॥ १२ ॥ तद्विचारात्स चावाप सर्गसामर्थ्यमात्मनि ॥ ब्रह्मा क्वचिन्नारदाय स्वसुताय महात्मने ॥ १३ ॥ तद्ब्रूय जगादाथ स च व्यासाय संददौ ॥ विखिन्नचेतसे तीरे सरस्वत्या द्विजोत्तम ॥ १४ ॥ व्यासः पुत्राय प्रोवाच विस्तार्य श्रीशुक्राय वै ॥ निवृत्तिनिरतो राज्ञे स जगाद परीक्षिते ॥ १५ ॥ श्रीमद्भागवतं लोके इत्थमाविर्भव ह ॥ लक्षणं शृणु विप्रर्षे पुरा भगवतोदितम् ॥ १६ ॥ गरुडाय स्ववाहाय पृच्छते प्रणताय च ॥ गायत्रीभाष्यभूतोऽसौ वेदार्थपरिवृंहितः ॥ १७ ॥ अर्थोऽयं ब्रह्मसूत्राणां भारतार्थविनिर्णयः ॥ पुराणानां सामरूपः साक्षाद्भगवतोदितः ॥ ग्रंथोऽष्टादशसाहस्रः श्रीमद्भागवताभिधः ॥ १८ ॥ सद्बीजः प्रणवांकुरो रविमितस्कंधैर्युतः कल्प

वृद् पंचत्रिंशतिमिताः खखाभ्रवसुभूः शाखाः प्रशाखास्तथा ॥ शून्याकाशखपद्मिरीपुसमिताः पत्राणि यस्य स्फुटं स श्रीभागवताह्व इष्टफलदो भक्त्यु-
 त्थितो राजते ॥ १९ ॥ स्कंधेषु सर्वेषु गतां ब्रुवेऽहमध्यायसंख्यां शृणुत द्विजेंद्राः ॥ एकोनविंशा देश रामरामास्तथैकात्रिंशद्रसनेत्रसंख्याः ॥ २० ॥ नंद-
 दुसंख्याः शंरचंद्रसंमिताश्चतुर्दश चाग्रिमके तथैव ॥ खनंदसंख्या विधुवह्निसंख्या अध्यायसंख्याः क्रमतस्त्रिंशपाः ॥ २१ ॥ एतस्य श्रवणं प्रोक्तं चतुर्द्धा
 मुनिसत्तमैः ॥ सात्त्विकं राजसं चैव तामसं निर्गुणं तथा ॥ २२ ॥ सप्ताहं राजसं प्रोक्तं तामसं सालसं तु यत् ॥ सात्त्विकं त्वेकविंशाहं तथैवाष्टा-
 दशाहकम् ॥ २३ ॥ तथा पंचदशाहं चानियतं निर्गुणं स्मृतम् ॥ राजसे त्वर्थसंकोचस्तामसे स्मृतिविभ्रमः ॥ २४ ॥ सात्त्विकं सुखबोधाय निर्गुणं
 सर्वतो वरम् ॥ सात्त्विकश्रवणेनैव बहवो लेभिरे सुखम् ॥ २५ ॥ इत्युक्तवन्तं सूतं तु प्रोवाच मुनिसत्तमः ॥ केके सुखं परं प्रापुः सात्त्विकश्रुतितो वद ॥
 ॥ २६ ॥ सूत उवाच ॥ कदाचिन्नारदो योगी पर्वतं गंधमादनम् ॥ द्विजवेदरवैर्घुष्टं बहुनिर्झरशोभितम् ॥ २७ ॥ गंगाप्रपातनिनदं सुरासुरसमर्चितम् ॥
 जगाम मुनिशार्दूलो द्रष्टुं नारायणं मुनिम् ॥ २८ ॥ तत्र गत्वा ददर्शाथ नरं नारायणं तथा ॥ नमस्कृत्य विवेशाग्रे विनीतः प्रियदर्शनः ॥ २९ ॥
 तं दृष्ट्वा भगवान्प्राह कथनोत्सुकमानसम् ॥ ब्रूहि नारद वृत्तांतं लोकानां खलु सर्वतः ॥ ३० ॥ किंवृत्तयः किमाचाराः किंधर्मा मानवा भुवि ॥
 यथा दृष्टं तथा ब्रूहि कथमागमनं तव ॥ ३१ ॥ नारद उवाच ॥ लोका विधर्मनिरताः शुष्कवैराः सुदुर्मदाः ॥ शिश्रोदरपरा जाताः सर्वे वर्णाः सुरो-
 त्तम ॥ ३२ ॥ चौर्यानुतवृथाहिंसावृत्तयो धर्मदूषकाः ॥ मांसाशिनो मद्यरता वेदहीना द्विजातयः ॥ ३३ ॥ कलहेन वै यापयन्ति पर्वोत्सवदिनं वृथा ॥
 स्त्रैणाश्च निंदकाः संति सर्वधर्मबहिष्कृताः ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वा तान्मलिनान्सर्वाश्चित्तैपा मे समागता ॥ कथमेपामयत्नेन भवेदुभयतः सुखम् ॥ ३५ ॥
 तत्प्रष्टुमागतो देव तवांति सुखदायक ॥ तद्ब्रूहि सुगमोपायं सर्वपापविनाशनम् ॥ सुसाध्यं मानवैर्देव धर्मवृद्धिर्यतोऽनिशम् ॥ ३६ ॥ इति श्रीकौशिक
 संहितायां भागवतमहात्म्ये प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ नारायण उवाच ॥ शृणु नारद यत्नेन वदामि हितकारकम् ॥ सर्वेषामेव वर्णानामाश्रमाणां विशेष-
 पतः ॥ १ ॥ आसीत्पूर्वयुगे वैश्यो नेपालनगरे सुधीः ॥ वृत्तिहीनो बन्धुहीनः सस्त्रीकः सुतवर्जितः ॥ २ ॥ यमुद्यमं संकुरुते स मुधा जायतेऽखिलः ॥

१-३३९ अध्यायाः । २-१८००० श्लोकाः । ३-९७६००० अक्षराणि । ४-१९ अध्यायाः, प्रथमस्कन्धे । ५-१० अ०, द्वि० स्कन्धे । ६-३३ अ०, तृ० स्क० । ७-३१
 अ०, ४ स्क० । ८-२६ अ०, ५ स्क० । ९-१९ अ०, ६ स्क० । १०-१९ अ०, ७ स्क० । ११-२४ अ०, ८ स्क० । १२-२४ अ०, ९ स्क० । १३-९० अ०, १० स्क० ।
 १४-३१ अ०, ११ स्क० । १५-१३ अ०, १२ स्क० ।

तत्पत्नी हरिता देवी पेपणाद्यं चकार ह ॥ ३ ॥ तल्लब्धेनैव चान्नेन वृत्तिं चक्रतुरात्मनः ॥ दंपती स्नेहरहितौ गर्हमाणौ स्वमुद्रवम् ॥ ४ ॥ व्याधि
भिर्विविधैश्चोभौ पीडयमानौ स्वकर्मतः ॥ आस्तां नगरमध्ये तु कदाचिन्निर्गतः सुधीः ॥ ५ ॥ विहाय हरितां भार्यां जगाम विषमं वनम् ॥ विचरन्स
वने वैश्यो ददर्श सर उत्तमम् ॥ ६ ॥ तत्समीपे बहुविधानाश्रमान्मुनिसेवितान् ॥ तन्मध्ये सर्वतः श्रेष्ठं कुट्यां सांख्यायनं मुनिम् ॥ ७ ॥ ब्रह्म
तेजःसमायुक्तं बहुशिष्योपशोभितम् ॥ साक्षात्पद्मासनमिव दृष्टवान्पूर्वपुण्यतः ॥ ८ ॥ तं प्रणम्य तत्समीपे विवेश च तदाज्ञया ॥ स पृष्टस्तेन कस्त्वं
भो हेतुश्चागमनेऽत्र कः ॥ ९ ॥ सर्वं ब्रूहि यथातत्त्वं का जातिस्तव सुव्रत ॥ इत्युक्तो मुनिना वैश्यः स्वाभिप्रायं जगाद ह ॥ १० ॥ भगवन्किं न
विदितं तपोज्ञानसमाधिना ॥ वैश्योऽहं शृणु भो ब्रह्मन् विज्ञाति मे कृपानिधे ॥ ११ ॥ धनसंततिहीनोऽहं बहुरोगप्रपीडितः ॥ ततोऽस्मि बहुधा विप्र
मर्तुमागमनं मम ॥ १२ ॥ न जीवने सुखं पश्याम्यत्र सर्वविगर्हितः ॥ किं मया संचितं पूर्वं येनैषा मे दरिद्रता ॥ १३ ॥ भगवन्कृपया ब्रूहि
दीनं शरणमागतम् ॥ यत्फलं दीनदयया न तत्क्रतुभिराप्यते ॥ १४ ॥ इत्यावेदितहार्दाय सांख्यायन उवाच ह ॥ शृणु वैश्य पुरावृत्तं स्वकीयं
दुःखहेतुकम् ॥ १५ ॥ शूद्रजातिसमुद्भूतो वेदाभ्यासं पुराऽकरोः ॥ विप्रायित्वा त्वमात्मानं काश्यां नाम्ना समूलकः ॥ १६ ॥ अभ्यस्य बहुशास्त्राणि भिक्षु
वेपं चकार ह ॥ शिष्यांश्चकार बहुशो विप्रान्नानाविधान् द्विज ॥ १७ ॥ उच्छिष्टं भक्षयामास सर्वाञ्शिष्यान्मदोद्धतः ॥ उच्छिष्टमार्जनं चापि पाद
संवाहनं तथा ॥ १८ ॥ विप्रैस्त्वं कारयामास शिष्याभूतैर्हठाद्बहु ॥ कदाचिदैवतो मृत्युरागतो विट्पतेस्तव ॥ १९ ॥ गतोभूर्धर्मराजस्य पुरं दुःखेन
पीडितः ॥ सशिष्यस्त्वं ततो वैश्य बहुधा दुःखमापिथ ॥ २० ॥ उच्छिष्टं प्राशयेद्विप्रं मोहात्स्नेहाद्धठाच्च यः ॥ सर्वाग्रभोजिनं मूढो लालाभक्षं
प्रयाति सः ॥ २१ ॥ शारीरिकमलान्भुंक्ते यावदाभूतसंप्लवम् ॥ यो हीनश्चोत्तमं वर्णं शिष्यत्वे विनियोजयेत् ॥ २२ ॥ स शूकरमुखं याति ताडयमानो
यमानुगैः ॥ बहुवर्षसहस्राणि भुक्त्वा नरकयातनाः ॥ २३ ॥ शौकरीं गार्दभीं योनिं बहुशोवाप वैश्यज ॥ चांडालजातौ बहुधा जातस्त्वं निजकर्मणा ॥
॥ २४ ॥ केनचित्पुण्यशेषेण जातो वैश्यगृहे सुधीः ॥ धनधान्यसुतैर्हीनो व्याधभिः कृतवेश्मभूः ॥ २५ ॥ अधुना कुरु भो वैश्य निष्कृतिं
पूर्वकर्मणः ॥ तेन त्वं चैहिकान्भोगान्भुक्त्वाति प्राप्स्यसे सुखम् ॥ २६ ॥ इत्युक्तोऽवनतो वैश्य उवाच मुनिसत्तमम् ॥ यथाहमाप्नुयां विप्र सुखं तव
प्रसादतः ॥ प्रायश्चित्तमतो ब्रूहि कर्तुं शक्यं च यन्मया ॥ २७ ॥ ऋषिरुवाच ॥ प्रायश्चित्तं न पश्यामि ज्ञात्वा वृजिनकारिणः ॥ ब्राह्मणो जन्मना श्रेया

१ बहुत्वमार्पम्, कारयामासित्यर्थः । २ विसर्गलोप आर्पः, व्याधिभिर्देश्मभूर्वासस्थानं कृतः । कृता वेश्मभूर्यस्मिन्निति वा बोध्यम् ।

नसर्वेषां प्राणिनामिह ॥ २८ ॥ आत्मोद्धारकताशक्तिः परोद्धारकता तथा ॥ शक्ती द्वे ईशरचिते स्वोद्धार सर्वसंस्थिता ॥ २९ ॥ परोद्धार न सर्वत्र
वैश्य हे ब्राह्मणं विना ॥ विप्रे द्वे एव वर्तेते तस्माद्विप्रो गुरुर्भवेत् ॥ ३० ॥ अतः सर्वं कृतं विप्रैर्जपहोमार्चनादिकम् ॥ लभते सर्वलोकोऽयं नान्यजातिकृतं
कचित् ॥ ३१ ॥ अलाभे विदुषो विप्रजातिमात्रपरिग्रहः ॥ अतो विप्रः सर्वपूज्यः सर्वदा सुखहेतवे ॥ ३२ ॥ नाविप्रो विप्रपूज्यत्वं प्राप्नोति वैश्य कर्हि
चित् ॥ इदं त्वया ज्ञातमेव शास्त्रे वेदे तथैव च ॥ ३३ ॥ किंचेदमपि जानासि न विप्रः शूद्रपूजकः ॥ विप्रस्यैव प्रव्रज्यास्ति नान्यवर्णस्य क
र्हिचित् ॥ ३४ ॥ आचार्यत्वं ब्राह्मणस्य स्थापितं पद्मयोनिना ॥ नान्यवर्णस्य जायेत तपआदिभिरत्र तत् ॥ ३५ ॥ न हि जातिपरावृत्तिंश्चिह्नमात्रपरिग्र
हात् ॥ न नापितो ब्राह्मणतां याति सूत्रादिसंग्रहात् ॥ ३६ ॥ कलौ ब्राह्मणता वीर्यात्तपश्चर्यादिना न हि ॥ शुद्धं त्वशुद्धतामेत्य शोधनाच्छुद्ध्यते पुनः
॥ ३७ ॥ यच्च स्वभावतोऽशुद्धं तत्र शुद्ध्यति शोधनात् ॥ यथा भस्मादिसंसर्गादशुद्धं तैजसं शुचि ॥ ३८ ॥ गूथं न शुद्धिमाप्नोति गंगांभःप्लावनादपि ॥
न दंभसदृशं पापं न पुण्यं सत्यसंमितम् ॥ ३९ ॥ अतस्त्वया महत्पापं कृतं दंभधृतेः पुरा ॥ ते शिष्या निखिला जग्मुरज्ञानाद्गुरुधारणात् ॥ ४० ॥ नर
कान्क्रमशो वैश्य कुंभीपाकमुखान्बहून् ॥ एकमेव प्रपश्यामि तव पापविशोधनम् ॥ ४१ ॥ एकविंशदिनैर्वैश्य श्रीभागवतसेवनम् ॥ तत्कुरुष्व समाजेन
तीर्थे वाथ वने गृहे ॥ साधूनां विनतो भूत्वा ततः प्राप्स्यसि चेप्सितम् ॥ ४२ ॥ वैश्य उवाच ॥ भगवन्मे दरिद्रस्य वक्ता कोपि न जायते ॥ परोपकृतये
यूयं ब्रह्मणा निर्मिता द्विजाः ॥ ४३ ॥ पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नांभः खादन्ति न स्वादुफलानि वृक्षाः ॥ अंभोधरो वर्षति नात्महेतोः परोपकाराय सतां
विभूतयः ॥ ४४ ॥ इति श्रुत्वा दयायुक्तो बभूव मुनिसत्तमः ॥ उवाच खलु गंगायास्तीर्थे कुब्जाम्रकेऽधुना ॥ ४५ ॥ गाथां प्रवर्तयिष्यामो मुनिवृन्दं समा
ह्वये ॥ इत्युक्त्वा प्रेषयामास ह्यानेतुं मुनिपुंगवान् ॥ ४६ ॥ शिष्यान्सर्वान्समाहूयाऽऽनेया व ऋषिसत्तमाः ॥ श्रीमद्भागवतस्यैवैकविंशतिदिनैर्मुदा ॥ ४७ ॥
सात्त्विकं सेवनं विप्रा गंगातीरे भविष्यति ॥ तत्कथामृतपानाय गच्छध्वं मुनिपुंगवाः ॥ ४८ ॥ ततो मुनीन्समादाय शिष्या आपेतुराश्रमम् ॥ ततो
जगाम मुनिभिर्मुनिः सांख्यायनो वरम् ॥ ४९ ॥ कुब्जाम्रकं महाक्षेत्रं तत्र गाथास्थलं महत् ॥ कारयामास विप्रेन्द्र श्रोतृन्सर्वान्यथोचितम् ॥ ५० ॥
निवेश्य कथयामास श्रीमद्भागवतं परम् ॥ द्वादशस्कंधसंयुक्तमष्टादशसहस्रकम् ॥ ५१ ॥ तं वैश्यं संमुखीकृत्य स्थिरचित्तो द्विजाज्ञया ॥ रूपाक्षिदिवसै
रेव मुनिमंडलमध्यगः ॥ ५२ ॥ कथासमाप्तावपतत्पुष्पवृष्टिर्दिवश्च्युता ॥ ततो जयजयाराव ऋषिवृन्दैः समीरितः ॥ ५३ ॥ स च वैश्यो बभाराशु परमां
श्रियमानतः ॥ ऋषिभिः प्रेषितः प्रागाद्ब्रह्मात्मन एव तत् ॥ ५४ ॥ स्ववृत्तं कथयामास भार्यायै पूरितो मुदा ॥ सापि गर्भं दधाराशु मुदिता प्रियसंश्र

यात् ॥ ५५ ॥ संपातेन गृहं तस्य पपात निखिलं ततः ॥ स शुशोच ततो वैश्यो मृदश्चालनतत्परः ॥ ५६ ॥ कुड्यमूलावपातार्थं चखान श्रमताडितः ॥
ततो दीनारनिचयैः संभृतान्बहुसंख्यकान् ॥ ५७ ॥ निपानवाप विप्रेन्द्र तात्रिशाम्य मुमोद ह ॥ तेन द्रव्येण बहुधा रचयामास मंदिरम् ॥ ५८ ॥ कुसीद
ग्रहणार्थं स ददौ बह्वीर्हरण्यजाः ॥ इष्टापूर्तादिकं धर्मं स चकार द्विजाज्ञया ॥ ५९ ॥ एकसमांतराले तु पुत्रं प्राप सुशोभनम् ॥ देशांतरे गीतकीर्तिर्जातो
भागवतश्रवात् ॥ ६० ॥ सर्वरोगविनिर्मुक्तश्चिरजीवित्वमाप सः ॥ देहांते वैष्णवं धाम सुरासुरनमस्कृतम् ॥ जगाम स विमानेनानीतेन वैष्णवैर्मुदा
॥ ६१ ॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां भागवतमाहात्म्य एकविंशतिदिनकथाश्रवणफलनिरूपणं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ परमामृत
पानेन तृप्तिर्जायेत मे न वै ॥ अतोष्टादशगं यागं ब्रूहि मे वदतां वर ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ क्षत्रियो मध्यदेशेऽभूद्राजसिंहोपनामकः ॥ मातापित्रोर्मृतिं प्राप
बाल्य एव स आत्मनः ॥ २ ॥ दयया पालितो बालोयमिति पार्श्ववर्तिभिः ॥ यौवने कुष्ठरोगेण पीडितो निर्गतो गृहात् ॥ ३ ॥ अष्टादशविधेनैव रोगी
देशांतरं गतः ॥ विंध्याद्रिनिकटेऽरण्यं ददर्श बहुपादपैः ॥ ४ ॥ मत्तपट्पदसंगीतैर्मत्तकोकिलनिस्वनैः ॥ मृगैर्वराहैः श्वाविद्धिर्गव्यैः सैरिभैरिभैः ॥ ५ ॥
जुष्टं तस्मिन्बहुविधानाश्रमान्यत्र संवृतान् ॥ तत्रैव याचनावृत्तिमाश्रित्योवास बाहुजः ॥ ६ ॥ भारद्वाजाश्रमं यातः कदाचिदैवनोदितः ॥ तं गलद्रूपं दृष्ट्वा
पप्रच्छ कृपया मुनिः ॥ ७ ॥ कोऽसि कुतः समायातः कथमागमनं त्विह ॥ इत्युक्तः स जगादेदं क्षत्रियोऽस्मि द्विजोत्तम ॥ ८ ॥ बन्धुहीनो रुजा ग्रस्तो
विचरामि यतस्ततः ॥ न मां संभाषते कश्चित्सर्वो वक्तीति गम्यताम् ॥ ९ ॥ न जाने किं कृतं पूर्वं येनेयमागता दशां ॥ मे मृत्युर्न समायाति विष्णुगार्तस्य
जीवनम् ॥ १० ॥ ईदृशो न हि मे रोगो जनगोष्ठ्यां यथा विशे ॥ ब्राह्मणा भूमिदेवाः स्थ जानीथ निखिलं कृतम् ॥ ११ ॥ तपसा शास्त्रदृष्ट्या वा
ब्राह्मणा जगदीश्वराः ॥ इयं ब्राह्मणनौर्विप्र विपरीता भवार्णवे ॥ १२ ॥ तरंत्यधोगता यस्या मज्जंत्युपरिवर्तिनः ॥ सर्वे देवाश्च पितरो ब्राह्मणैर्दर्शिता
भुवि ॥ १३ ॥ न ब्राह्मणस्य समतां कश्चिदायाति मानवः ॥ ब्राह्मणार्थं स्वयं विष्णुरवतारान्विभर्ति वै ॥ १४ ॥ जिष्णुर्वर्पति विप्रार्थं विप्रार्थं तपते
रविः ॥ विप्रावमंतृत्रविजो बहुधा दंडताडनैः ॥ १५ ॥ नियच्छतीह सर्वेषां विप्र एव गुरुर्मतः ॥ विप्रः पूज्योस्त्यनाचारो न च शूद्रो जितेन्द्रियः
॥ १६ ॥ दुष्टापि गौर्यथा दोह्या न गंगास्नायिनी खरी ॥ सर्वतीर्थपरिस्नातः सर्वदेवकृतार्चनः ॥ पूताचारप्रवृत्तोपि नाविप्रो विप्रतां लभेत् ॥ १७ ॥ विप्रा
शितमिहाश्रंति देवताः पितरस्तथा ॥ अतः सर्वाग्रभोक्तारो विप्रा एव न चेतरे ॥ १८ ॥ स्वमेव ब्राह्मणो भुंक्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ॥ तस्यैवानुग्रहेणान्ये भुंजते

क्षत्रियादयः ॥ १९ ॥ विप्रदत्तेषु लोकेषु गताः पूर्वे नरोत्तमाः ॥ अतो मामुद्धर मुने दुस्तराद्रोगवारिधेः ॥ २० ॥ श्रुत्वार्तवचनं विप्रः प्रणिदध्यौ ततोऽब्रवीत् ॥ त्वं बभूवि
 थभो रोगिन् विप्र एवाथ नीवृति ॥ मद्राह्वये कुसंगेषु संसक्तं मानसं च ते ॥ २१ ॥ पाखंडानुगतो भूत्वा वेदनिंदां चकार ह ॥ सेतिहासपुराणानां तथाऽभूः
 कुत्सने रतः ॥ २२ ॥ पाखंडिकल्पितैस्तर्कैर्न स्वर्गोस्ति न देवताः ॥ विप्रैर्विरचिता ग्रंथाः स्वीयपूजादिहेतवे ॥ २३ ॥ तैः सर्वे वंचिता लोका मूढा
 इत्येवमादिभिः ॥ मनुष्यवाचा रचितान्मन्त्रौ ग्रंथाश्च नित्यशः ॥ २४ ॥ तेन दोषप्रभावेण जातकुष्ठो गलद्रुपुः ॥ वेदो निःश्वसितं विष्णोर्निश्वासं प्राण
 उच्यते ॥ २५ ॥ स्मृतयश्च पुराणानि सेतिहासानि तद्रुपुः ॥ वेदनिंदासमं पापं न भूतं न भविष्यति ॥ न तेन संगतिं कुर्यान्न संभाषेत तेन ना ॥ २६ ॥
 पुराणेष्वर्थवादत्वं ये वदन्ति नराधमाः ॥ याम्यपाशान्निवृत्तिस्तु तेषां नैव कदाचन ॥ २७ ॥ ज्ञातं मया त्वया भुक्ता यातना यमकारिताः ॥ काकाद्यने
 कनिंद्यास्ते देहा आसंस्ततः परम् ॥ २८ ॥ इदं त्वं लब्धवान्देहं कुष्टैरष्टादशान्वितैः ॥ मनसा कर्मणा वाचा पापं नैव समाचरेत् ॥ २९ ॥ पापाचरणवे
 लायां न जानाति मदाकुलः ॥ भोगकाले ततो वक्ति धिङ्माम्पापप्रकारिणम् ॥ ३० ॥ अतस्त्वमष्टादशभिर्दिवसैः स्थिरमानसः ॥ शृणु भागवतं शास्त्रं वैया
 सकिस्मीरितम् ॥ ३१ ॥ विपापो भविता तेन तथोच्छाघो भविष्यति ॥ श्रुत्वा मुनिवचः प्राह को मे वक्ता भविष्यति ॥ ३२ ॥ दूरं गच्छेति मनुजाः सर्वे
 मां प्रवदन्ति हि ॥ अतस्त्वमेव दयया शास्त्रं भागवतं मुने ॥ श्रावयस्व दिनैरष्टदिकसंख्यासंयुतैर्द्विज ॥ ३३ ॥ दानेन पाणिर्न तु कंकणेन श्रोत्रं श्रुतेनैव
 न कुण्डलेन ॥ विभाति कायः करुणापराणां परोपकारेण न चंदनेन ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वा श्रोत्रियान्विप्रानानाय्य श्रवणाय सः ॥ तं पापं दूरतः स्थाप्य
 कथां भागवतीं जगौ ॥ ३५ ॥ बभूव दिव्यदेहोऽसौ क्षत्रियोऽष्टादशे दिने ॥ अहो शास्त्रमहो शास्त्रमहो गुरुरहो गुरुः ॥ ३६ ॥ येनेदृशः पापतमो
 मोर्चितेति शशंस ह ॥ कथाश्रवांतेऽरूपा वाग्बभूव शृण्वतां सताम् ॥ ३७ ॥ यः श्रोष्यते भागवतीमष्टादशदिनैः कथाम् ॥ स ब्रह्म यास्यति प्रेत्य भुक्त्वा
 भोगांस्तथैहिकान् ॥ ३८ ॥ इति श्रुत्वा प्रमुदिता ये च तत्र समागताः ॥ श्लाघयंतो गतास्सर्वे क्षत्रियोपि द्विजाज्ञया ॥ ३९ ॥ स्वग्राममगमद्रात्रौ
 सुष्वाप बहिरेव सः ॥ तस्यां रात्रौ पुराधीशो मृतिमापानपत्यकः ॥ ४० ॥ तन्मंत्रिणां विमर्शोऽभूद्रूपः कोऽत्र भविष्यति ॥ यः प्रातः प्रथमं द्वारमायाति
 स नृपो भवेत् ॥ ४१ ॥ इत्थं जाते च समये स प्रातो मंत्रिभिस्तदा ॥ राज्यासने विवेशासौ प्रजा धर्मेण पालयन् ॥ ४२ ॥ स स्वदेशे भागवतीं
 कारयामास वै कथाम् ॥ अंते प्राप परं धाम श्रीमद्भागवतं स्मरन् ॥ ४३ ॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां भागवतमाहात्म्येऽष्टादशदिनश्रवणफलवर्णनं

नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥ ॥ शौनक उवाच ॥ सूतसूत कथां ब्रूहि श्रीमद्भागवतीं पुनः ॥ पंचभिर्दिवसैः केन श्रुता दशयुतैर्वद ॥१॥ सूत उवाच ॥ पुरा
 बभूव नृपतिः कान्यकुब्जे द्विजोत्तमः ॥ नीतिमार्गपरित्यागी बहुधा कामचारिभिः ॥ २ ॥ अमात्यैः संयुतो राज्यं शशास बहुवार्षिकम् ॥ बभूवुस्तस्य
 राजानो वैरिणोऽन्ये मुने पुरा ॥ ३ ॥ तैस्तस्य चाभूत्प्रधनं तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ पराजितो गतोऽरण्यं द्विजोत्तमनराधिपः ॥ ४ ॥
 सभार्यो दुःखितोऽरण्ये शुधया पीडितो भृशम् ॥ सुप्तां राज्ञीं परित्यज्य गतो राजा यशोवतीम् ॥ ५ ॥ वनांतरं विवेशासौ सिंहव्याघ्रद्विपैर्युतम् ॥
 प्रातः प्रबुद्धा सा राज्ञी न पश्यन्ती प्रियं ततः ॥ ६ ॥ आरण्यकैर्निपादाद्यैर्लब्धा विपिनमध्यगा ॥ निपादा जगृहू राज्ञीमानिन्युश्च निजं गृहम् ॥ ७ ॥
 तत्र सा चानयत्कालं विधुरा दुःखजीविता ॥ अहो विधातः किमिदं यत्कदापि न चिंतितम् ॥ ८ ॥ कथं मे जीवनं चात्र निर्दयेषु प्रियं विना ॥ कथं
 स्यात्पतिसंयोगो दुर्लभः प्रतिभाति मे ॥ ९ ॥ इत्थं विचारमापन्ना स्मरन्ती पौर्विकं कृतम् ॥ न्यवसद्दिल्लगेहेषु राजपत्न्यवशा बलात् ॥ १० ॥ राजापि
 त्रिदिनं गच्छन्न लेभेऽन्नजलं वने ॥ ततो रम्यनदीतीरे ददर्श सनकं मुनिम् ॥ ११ ॥ शिष्यवृन्दपरीवारं चतुर्मुखमिव स्थितम् ॥ प्रश्रयावनतो राजा दंड
 वत्प्रणनाम ह ॥ १२ ॥ पप्रच्छ मुनिशार्दूलः सनकः को भवानिति ॥ निवेदयामास तदा नृपोऽहं राज्यविच्युतः ॥ १३ ॥ व्यसनासक्तचित्तत्वात्परैर्निर्वा
 सितः पुरात् ॥ भार्या मे क्व गता विप्र न जाने सा मृता वने ॥ १४ ॥ क्षुत्पिपासादितोऽरण्ये विचरामि स्वकर्मणा ॥ दिनत्रयं चाद्य जातं निरन्नस्य
 मुने मम ॥ १५ ॥ वद त्वं कृपया साधो किं मया संचितं पुरा ॥ भूतं भावेष्यमृषयो वर्तमानं विदुर्गुरो ॥ १६ ॥ दैवाधीनं जगत्सर्वं मंत्राधीनाश्च देवताः ॥
 विप्राधीना मंत्रगणा देवेदेवास्ततो द्विजाः ॥ १७ ॥ मृदुलं किमु वस्तु हे मुने नवनीतादपि सज्जनस्य हत् ॥ तदिदं द्रवते स्वतापनात्परतापाद्भवते सतां
 मनः ॥ १८ ॥ इत्युक्तः सनको विप्र उवाच ज्ञाततत्कृतः ॥ १९ ॥ ऋषिरुवाच ॥ आसीद्राजा धर्मनिधिर्विराजनगरे पुरा ॥ सर्वदेवगणानां स मंदि
 राणि व्यधापयत् ॥ २० ॥ तद्वृत्तिं कारयामास क्षेत्रग्रामापणैर्दृढाम् ॥ त्वमपि न्यवसस्तत्र ब्राह्मणः पूर्वजन्मनि ॥ २१ ॥ विद्वान्मंत्रगणं सर्वं स्वाध्या
 याध्ययने स्तः ॥ नृपेण धर्मनिधिना दत्तं तुभ्यमशेषतः ॥ माठापत्यत्वमित्युक्त्वा देवद्रव्यं द्विजोत्तमः ॥ २२ ॥ दीनानाथामयार्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विशे
 पतः ॥ विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ॥ २३ ॥ देवद्रव्यं प्रमादेन यो नाशयति मानवः ॥ स याति नरकं घोरं यावदाभूतसंश्रवम् ॥ २४ ॥
 यो नरो देवताद्रव्ये सत्त्वमारोपयेद्धठात् ॥ स चौर एव विज्ञेयो दंड्यः स्याच्चौरवद्भृशम् ॥ २५ ॥ इत्थं प्रबोध्य स नृपस्त्वां देवगृहमानयत् ॥ त्वया
 प्रमादमासाद्य स्वं वपुः परिपोषितम् ॥ २६ ॥ न दत्तं विप्रमुख्येभ्यो नातिथिभ्यश्च धर्मतः ॥ व्यसनैर्नाशयामास देवद्रव्यं भुजोद्भव ॥ २७ ॥

कदाचिदपि देवस्य विधिनानाऽकृतार्चनम् ॥ आयुषोते यमः प्राह त्वामेनं नयत द्रुतम् ॥ २८ ॥ कुंभीपाके तथा लालाभक्षे शोणितकर्दमे ॥
 वैतरण्यां बहु चिरं देवद्रव्यविरोधिनम् ॥ २९ ॥ ब्राह्मण्यहारिणं पापं दूताः संताडयतां तथा ॥ तदंते विड्भुजां देहं प्रापयध्वं सहस्रशः ॥ ३० ॥ ऋषिरु
 वाच ॥ त्वयेत्यं बहुशो भुक्ता नरकस्थेन यातनाः ॥ श्वश्रुगालखरोष्ट्राणां वराहाणां तथैव च ॥ ३१ ॥ जन्मानि प्राप्य क्षत्रत्वं नृपतित्वं च बाहुज ॥ प्राप्तं
 यदधुना तत्तु रोगार्तद्विजसेवनात् ॥ ३२ ॥ ततः पूर्वतरे देहे कृतादेव न संशयः ॥ त्वया प्रणाशितमहो ब्राह्मण्यं देवदुर्लभम् ॥ विप्रत्वं बहुपुण्येन साम्राज्यं
 त्वल्पपुण्यतः ॥ ३३ ॥ नृप उवाच ॥ कथं ब्राह्मणता नष्टा भवेन्मे वद सुव्रत ॥ शास्त्रेषु श्रूयते लोके ब्राह्मणेभ्यो न चोत्तमः ॥ ३४ ॥ कोऽपि देही कथं
 तिष्ठेद्ब्राह्मणो मुनिसत्तमः ॥ इत्युक्तः कथयामास शृणु बाहुजसत्तम ॥ ३५ ॥ वेदानभ्यसनाद्बोहात्परेषां गुरुनिंदया ॥ मद्यमांसाशनैश्चापि शूद्रसेवनतस्तथा
 ॥ ३६ ॥ वाणिज्येन कुसीदेन धूमपानेन वा तथा ॥ तप्तमुद्राधारणेन यवनीमैथुनेन च ॥ ३७ ॥ अद्विजात्पठनेनैव परपाकस्य भोजनात् ॥ पाखंडमा
 गोपादानाग्निदनाद्विप्रशास्त्रयोः ॥ ३८ ॥ रेतःसेकाद्बुदायां च पतितानां च संगमात् ॥ मातापित्रोः कुलं त्यक्त्वा चास्त्रां तीर्थेषु यापनात् ॥ ३९ ॥
 ब्राह्मण्यं नाशमायाति सीरकर्षणतस्तथा ॥ ऊर्ध्ववस्त्रादधोवस्त्रात्पतितेभ्यः परिग्रहात् ॥ ४० ॥ ब्रह्मविष्ण्वीशदेवेषु भेदबुद्धेः प्रकल्पनात् ॥ शूद्राध्यापनतस्त
 र्काच्छास्त्रीयेषु च वस्तुषु ॥ ४१ ॥ संध्याकर्मपरित्यागाच्चूद्रान्नभुजितस्तथा ॥ मण्ड्याजीवनतश्चैव खड्गवृत्तेः परिग्रहात् ॥ ४२ ॥ देवलत्वेन च तथा याच
 कत्वेन वा तथा ॥ ग्रामयाचनवृत्तेश्च धावकत्वपरिग्रहात् ॥ ४३ ॥ चिकित्सागणिताभ्यां वा जीवनाद्वा वृथा हठात् ॥ मनुष्यवाङ्निर्मितस्य ग्रंथस्याध्ययन
 श्रुतेः ॥ ४४ ॥ प्रतिग्रहमुपादाय न जपेद्देमातरम् ॥ स चेहैव ब्राह्मणत्वं विहाय शूद्रतामियात् ॥ ४५ ॥ संस्काराणां परित्यागादसंतोषान्मृषोक्तिः ॥
 अयाज्ययाजनाच्चैव वेदविक्रयणात्तथा ॥ ४६ ॥ पौरोहित्यान्नृपान्नाच्च तथा घोरप्रतिग्रहात् ॥ ब्राह्मण्यं नश्यति यथा साधुभावः कुसंगमात् ॥ ४७ ॥ शमी
 दमी तितिक्षुश्च गायत्रीजपतत्परः ॥ ब्राह्मणो देवपूज्यः स्यान्मनुष्याणां च का कथा ॥ ४८ ॥ नृप उवाच ॥ कथं मे स्यात्सुखमिह कृपया वद सांप्रतम् ॥ सतां
 सात्तपदी मैत्री भवत्येव द्विजोत्तम ॥ ४९ ॥ ऋषिरुवाच ॥ शृणु भागवतं यत्तो भूत्वा पक्षेण बाहुज ॥ श्रद्धया परया राजंस्ततस्ते दुःखसंशयः ॥ ५० ॥ भवे
 देव न संदेहः प्रायश्चित्तं न तत्परम् ॥ कृत्वा समाजं विदुषां शृणु सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ५१ ॥ इति श्रुत्वा नृपः प्राह कथमेतद्भविष्यति ॥ न चास्ति मे धनं
 किंचित्तथा मे नहि साधकः ॥ त्वमेव कल्पो मे देव तारणे दुःखवारिधेः ॥ ५२ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ स चापि कृपया विप्रः कृत्वा संघं सतां तदा ॥

दिनैश्च पंचदशभिः प्राह भागवतं मुदा ॥ ५३ ॥ श्रुत्वा भागवतं राजा प्राप दत्तं महाबलम् ॥ हरिणा देवदेवेन गतो विप्रनियोगतः ॥ ५४ ॥ भिल्लान्सं
 ताडय संप्राप निजां भार्या यशोवतीम् ॥ यैर्गृहीतं पुरं तस्य तेषां स्वप्नो ह्यभून्निशि ॥ ५५ ॥ इतः प्रातः पलायध्वमायातीह द्विपोत्तमः ॥ वरविक्रमसंयु-
 क्तः सर्वान् वो मारयिष्यति ॥ परमेश्वरानुगृहीतं तं न जेष्यथ संहताः ॥ ५६ ॥ रमाकांतप्रसादेन निर्बलो बलवत्तमः ॥ भवेदेव न संदेहो रावणावरजो
 यथा ॥ ५७ ॥ तस्यामेव निशि स्वप्ने तात निःसरणं पुरात् ॥ निजाच्छत्रुगणानां शुश्राव श्रीविष्णुनोदितम् ॥ ५८ ॥ द्विपोत्तम नृपश्रेष्ठ गच्छ तात निजं
 पुरम् ॥ अहं तव प्रसन्नोस्मि श्रीमद्भागवतश्रवात् ॥ ५९ ॥ गतास्ते शत्रवः सर्वे भुक्ष्वं राज्यं यथाविधि ॥ प्रातरुत्थाय ते सर्वे द्विपोत्तमविरोधिनः ॥
 ॥ ६० ॥ स्वस्वं स्थानमुपाजग्मुर्भीताः स्वप्नप्रदर्शनात् ॥ द्विपोत्तमं चाभिययुः श्रुत्वा मंत्रिपुरोहिताः ॥ ६१ ॥ सर्वे भृत्यगणाः पौरा आनयामासुरान
 ताः ॥ राज्ये तं स्थापयामासुः सपत्नीकं समागतम् ॥ ६२ ॥ स्ववृत्तं कथायामास श्रीमद्भागवतोद्भवम् ॥ श्रुत्वा विसिस्मियुः सर्वे वृत्तं नृपमुखोद्भूतम् ॥
 ॥ ६३ ॥ ग्रामेग्रामे महाराजः श्रीमद्भागवतीं कथाम् ॥ कारयामास सततं श्रीकृष्णप्रीतिकारिणीम् ॥ ६४ ॥ यावज्जीवं स शुश्राव स्थिरचित्तो द्विजोत्तमः ॥
 श्रीमद्भागवतं राजा सर्वमंत्रिगणावृतः ॥ देहांते वैष्णवं धाम प्राप भागवतस्मृतैः ॥ ६५ ॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
 नारद उवाच ॥ नारायण महेशान कथितं परमाद्भुतम् ॥ श्रीभागवतमाहात्म्यं श्रीमता पुरुषोत्तम ॥ १ ॥ कथं भागवतं लोके प्रवृत्तं तद्वदस्व
 मे ॥ २ ॥ नारायण उवाच ॥ शृणु नारद यत्नेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ॥ रहस्यं ते प्रवक्ष्यामि तव भक्त्या सुयंत्रितः ॥ ३ ॥ पार्वत्यै कथयामास पुरा
 काश्मीरमंडले ॥ महेशोऽमरगाथां याममृतत्वप्रदायिनीम् ॥ ४ ॥ तामेव ते प्रकर्षेण सुरर्षे कथयाम्यहम् ॥ श्रद्धाऽमृतकथायां मे श्रीकृष्णोक्तिप्रमाणतः ॥
 ॥ ५ ॥ श्रीमद्भागवतं शास्त्रममराख्या कथा स्मृता ॥ रुद्रस्कंधोनविंशे चाध्याये कृष्णेन भाषितम् ॥ उद्धवाय स्वसुहृदे नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
 एकदा गिरिजा शंभुं स्तुत्वा बहुविधं मुने ॥ उवाचावनता चैवं देवदेव जगत्पते ॥ ७ ॥ त्वद्वियुक्ता यथा न स्यामात्मप्राप्तिश्च मे यथा ॥ तथा कथय देवेश
 कृपया भक्तवत्सल ॥ ८ ॥ इति श्रुत्वा महादेवः प्राह पत्नीमिदं वचः ॥ गुप्तो न शृणुयात्कश्चिद्बहिर्गत्वा विलोकयताम् ॥ ९ ॥ इत्युक्ता बहिरागत्य किञ्चि-
 तत्र न पश्यति ॥ स्थावरं जगमं वापि कीराण्डं गलितं विना ॥ उवाचावनतागत्य बहिः किञ्चिन्न विद्यते ॥ १० ॥ ततोऽमरकथां शंभुः
 श्रीमद्भागवताभिधाम् ॥ महेशान्यै विधायादौ समयं च जगाद ह ॥ ११ ॥ क्षणक्षणे त्वमीशानि ओमित्युच्चारणं यदि ॥ करिष्यसि तदा
 वक्ष्ये कथाममृतरूपिणीम् ॥ १२ ॥ तथेति स्वीकृतं देव्या शंभुक्तं वचनं तदा ॥ प्रथमस्कंधतः शंभुः कथयामास पूरितः ॥ १३ ॥

प्रेम्णा शैलसुतायै स्ववल्लभायै परां कथाम् ॥ दशमस्कंधपर्यंतमोमोशब्दं जगाद ह ॥ १४ ॥ एकादशास्मकाले निद्रयोपद्रुता सती ॥
सुष्वाप च तदा कीरस्तं ध्वनिं च तथाऽकरोत् ॥ १५ ॥ श्रीभागवतपीयूषसंयोगाजीवितस्तदा ॥ द्वादशांति प्रबुद्धा सा पुनः प्रोवाच
शंकरम् ॥ १६ ॥ किमुवाचोद्धवं कृष्णो भगवन्न मया श्रुतम् ॥ निद्रायोगात्पुनर्ब्रूहि कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ १७ ॥ कोऽत्रोकारप्र
वक्तास्ति न कोपि प्राह पार्वती ॥ उत्थाय च महादेवोऽपश्यत्परमसुंदरम् ॥ १८ ॥ शुकशावं तदा क्रुद्धः प्राह शैलसुतां हरः ॥ कथं त्वया न दृष्टोऽयं
शुकशावो वदाऽशुभे ॥ १९ ॥ भगवन् गलितं चाण्डं जीवहीनमिहास्ति वै ॥ पूर्वं दृष्टं मया ज्ञातं मृतस्तु काष्ठलोष्टवत् ॥ २० ॥ श्रीभागवतपीयूषसेका
जीवमवाप्तवान् ॥ अधुना देवदेवेश मा क्रोधं कुरु शंकर ॥ २१ ॥ शुकं ग्रहीतुं भगवान् दुद्राव बहुवेगतः ॥ उड्डीय च शुकोधावद्गतो व्यासाश्रमं ततः ॥
॥ २२ ॥ द्वैपायनस्य च मुखे जृम्भमाणस्य वेगतः ॥ शुको विवेश संभीतो द्रावितः शंकरेण हि ॥ २३ ॥ आगत्य धूर्जटिः प्राह क्व गतस्तीक्ष्णना
सिकः ॥ इहैव दृश्यतां देव मुनिः प्राह शिवं तदा ॥ २४ ॥ अदृष्ट्वा पुनरावृत्तो हरः स्वाश्रममेव हि ॥ २५ ॥ कदाचिन्मथतो वीर्यमरण्यामपतन्मुनेः ॥
बालस्तदैव संजातो ह्यभूत्षोडशवार्षिकः ॥ २६ ॥ तदैवोत्थाय विपिनं जगामैकल एव सः ॥ उच्चार्य पुत्रपुत्रेति व्यासोऽप्यनुजगाम तम् ॥ २७ ॥ निव
र्तस्वेहि पुत्र त्वं कुरु मे सुमनोरथम् ॥ गृहमावस मे तात भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितम् ॥ २८ ॥ ततस्त्याज्यं गेहयोगं प्रवदंति मनीषिणः ॥ स निशम्य
पितुर्वाक्यं वृक्षसंघे निलीय च ॥ २९ ॥ उवाच पितरं तात शृणु कश्चिन्नराधिपः ॥ वेश्यासक्तमना वेश्यागेहमायाति प्रत्यहम् ॥ ३० ॥ मया विना कश्चि
दन्यो न सेव्यः पुरुषोऽपरः ॥ पुरुषांतरं सेवसे चेत्तदा सत्यं मारिष्यसि ॥ ३१ ॥ तं चापि मारयिष्यामि यश्च त्वां रमयिष्यति ॥ एवमुक्त्वा समायाति स
राजा निजमंदिरम् ॥ ३२ ॥ केनापि श्रेष्ठिपुत्रेण सा वेश्या ह्यतिसुंदरी ॥ दत्त्वा बहुधनं तस्यै प्रार्थिता रतिकर्मणि ॥ ३३ ॥ लोभासक्तमना वेश्या रेमे
वैश्यसुतेन सा ॥ रतिकाले नृपः प्राप्तो द्वारमुद्घाट्यतां शुभे ॥ ३४ ॥ त्रस्ता सा प्राह तं वैश्यं किं कुर्वे भयमागतम् ॥ त्वां मां चैष नृपोऽवश्यं मारयि
ष्यति सांप्रतम् ॥ ३५ ॥ मलोत्सर्गगृहं हित्वाऽधुना गुप्तिगृहं न हि ॥ अधोमुखं चास्य रंघ्रे रज्ज्वा बद्धा निपातये ॥ ३६ ॥ प्रयास्यति यदा राजोद्भरि
ष्येऽहं ततः परम् ॥ स च मृत्युभयात्तत्रोरीचकार तथाकृतम् ॥ ३७ ॥ यावन्निशं नृपो रेमे जगामोपसि वेश्मनि ॥ स च वैश्यसुतो रात्रिं यापयामास दुः
खितः ॥ ३८ ॥ अधोमुखो मलासक्तशिराः प्रोत्फुल्ललोचनः ॥ तयोद्धृतो निजगृहमागत्योवाच पापिनम् ॥ ३९ ॥ धिग्मां विगर्हितं सद्भिर्न कुर्वे पुनरीदृ
शम् ॥ वेश्याया दूतिकास्येन समाहूतः पुनःपुनः ॥ ४० ॥ धनिपुत्रो यथा वेश्यागेहं नैव प्रयाति सः ॥ त्वया रमिष्ये निर्मूल्यमेहि त्वं मे गृहं पुनः ॥ ४१ ॥

गर्भवासे तथा दुःखं दशमासं यथा निशि ॥ एकस्यामेव दृष्टो वेश्यागेहे विशां पतिः ॥ ४२ ॥ अतो गृहं नैव यास्ये गर्भवासफलप्रदम् ॥ इति
 श्रुत्वा मुनिः कृष्णो विरहाकुलमानसः ॥ ४३ ॥ कथं निवर्तये पुत्रं विरक्तं सुंदराकृतिम् ॥ ततो योगबलेनैव दृष्ट्वा भागवतस्मृतिम् ॥ ४४ ॥ पुत्रस्य पूर्व
 संस्करणं व्यासः श्लोकान्पपाठ ह ॥ श्रीमद्भागवतस्यैव दशमस्कंधसंभवान् ॥ ४५ ॥ श्रुत्वा पूर्वं श्रुताञ्छ्लोकस्त्यक्तकीरवपुर्मतिः ॥ हरेर्गुणाक्षितमतिर्वाद
 रायणनंदनः ॥ ४६ ॥ तमेवानुजगामाथ हर्षितः कृष्णलीलया ॥ आगत्य श्रीभागवतमध्येष्ट पितुरात्मनः ॥ ४७ ॥ छायाशुकं विनिर्माय पित्रे दत्त्वा
 ततोभ्यगात् ॥ अनग्निश्चानिकेतश्च पूर्वनाम्ना चकार ह ॥ ४८ ॥ शुकाख्येन मुने लोके स्मरन्भागवतं मुदा ॥ यदा शमीकतनयः शापं शृंगी ददौ रुपा
 ॥ ४९ ॥ राज्ञे परीक्षिते विप्रस्तदायाद्योगिनां वरः ॥ गंगातीरोपविष्टाय त्यक्तराज्याय सत्तमः ॥ ५० ॥ वक्तुं भागवतं शास्त्रं सद्यश्चित्तप्रसादकम् ॥
 यच्छ्रुत्वा कृष्णसायुज्यमभिमन्युसुतो नृपः ॥ ऋषीणां पश्यतामेव लेभे व्याससुतान्मुनेः ॥ ५१ ॥ सूत उवाच ॥ अहं तत्र निविष्टश्च श्रुतवान्मुनिसत्त
 मात् ॥ श्रीमद्भागवतं विप्राः सर्वेष्टफलदायकम् ॥ तत्प्रभृत्येव लोकेस्मिन्नाविर्भूतं न संशयः ॥ ५२ ॥ भाशब्दः कीर्तिवचनो गशब्दो
 ज्ञानवाचकः ॥ सर्वेष्टवचनो वश्च तो विस्तारस्य वाचकः ॥ ५३ ॥ कीर्तेर्ज्ञानस्य सर्वेष्टस्य च विस्तारणादिदम् ॥ अस्य भागवतं नाम
 श्रीव्यासेनेति कीर्तितम् ॥ ५४ ॥ धर्मार्थकाममोक्षांश्च वक्ति वर्णचतुष्टयी ॥ ते प्राप्यन्ते यतोऽनेन तस्माद्भागवतं स्मृतम् ॥ ५५ ॥ कृष्णस्य
 वाङ्मयी मूर्तिः श्रीमद्भागवतं मुने ॥ उपदिश्योद्धवं कृष्णः प्रविष्टोऽस्मिन्न संशयः ॥ ५६ ॥ पादादिजानुपर्यंतं प्रथमस्कन्ध ईरितः ॥
 तदूर्ध्वं कटिपर्यंतं द्वितीयस्कन्ध उच्यते ॥ ५७ ॥ तृतीयो नाभिरित्युक्तश्चतुर्थ उदरं मतम् ॥ पञ्चमो हृदयं प्रोक्तं षष्ठः कण्ठं सबाहुकम् ॥
 ॥ ५८ ॥ सर्वलक्षणसंयुक्तं सप्तमो मुखमुच्यते ॥ अष्टमश्चक्षुषी विष्णोः कपोलौ भृकुटिः परः ॥ ५९ ॥ दशमो ब्रह्मरंभ्रं च मन एकादशः स्मृतः ॥
 आत्मा तु द्वादशस्कंधः श्रीकृष्णस्य प्रकीर्तितः ॥ ६० ॥ जीवन्मुक्तौ न संदेहो जायते श्रुतिमात्रतः ॥ तस्मादेषा सदा श्राव्या श्रीमद्भागवती कथा ॥ ६१ ॥
 इति श्रीकौशिकसंहितायां भागवतमाहात्म्ये पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ शौनक उवाच ॥ सूतसूत महाप्राज्ञ वह्निकुण्डसमुद्भव ॥ श्रीमद्भागवतश्रावविधिं ब्रूहि
 दयानिधे ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ भारते लब्धजनुषां नृणां भागवतश्रवे ॥ विधिं वक्ष्याम्यहं विप्रा येन स्यात्सुखसंततिः ॥ २ ॥ राजसं सात्त्विकं चापि
 तामसं निर्गुणं तथा ॥ सेवनं चास्य कर्तव्यं जनिसाफल्यहेतवे ॥ ३ ॥ परीक्षिच्छुकसंवादो योसौ व्यासेन वर्णितः ॥ ग्रंथोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कंध
 संमतः ॥ ४ ॥ हयग्रीवब्रह्मविद्यायुक्तो ब्रह्मप्रबोधकः ॥ उपक्रमावसाने स्तो गायत्र्या यस्य सत्तम ॥ ५ ॥ संसारतापहरणः सोऽयं भागवताभिधः ॥

पृष्ठा मुहूर्तं देवज्ञायदा श्रद्धा प्रजायते ॥ ६ ॥ कार्तिकादिषु मासेषु तदा श्राव्या समाहितैः ॥ मलमासं च शुक्रास्तं तथास्तं गुरुचंद्रयोः ॥ ७ ॥ गुर्वादि
त्यं क्षयतिथिं सर्वथा परिवर्जयेत् ॥ विरक्ता वैष्णवास्तत्र तथा ये कीर्तनोत्सुकाः ॥ ८ ॥ पत्रादिना समानेयास्तथान्ये श्रवणोत्सुकाः ॥ स्थलं तु विस्तृ
तं कार्यं गार्थार्थं रुचिरं नृभिः ॥ ९ ॥ नांदीश्राद्धं विधायादौ मंडपं कारयेच्छुभम् ॥ कदलीखंडरचितं सवितानं महामते ॥ १० ॥ स्थापनीयाश्चतुर्दिक्षु
कुंभाः श्रीफलसंयुताः ॥ गणेशग्रहमातृश्चाचार्यान्पौराणिकांस्तथा ॥ ११ ॥ प्रत्यहं पूजयेद्वक्ता श्रोता चापि यथाविधि ॥ शालग्रामशिलावश्यमानेया तत्र
संसदि ॥ १२ ॥ पलसौवर्णरचितं विष्णुं कुंभोपरि न्यसेत् ॥ पंच सप्त त्रयो विप्रा जपेयुर्वेदमातरम् ॥ १३ ॥ गायत्रीं वा गणेशस्याथवा द्वादशवर्णिकम् ॥
कथाविग्रविवातार्थं यद्वा मृत्युंजयं जपेत् ॥ १४ ॥ उपक्रमेऽवसाने च कुर्यान्नीराजनं मुदा ॥ महोत्सवः प्रकर्तव्यो यथोद्वाहादिकर्मणि ॥ १५ ॥ निष्कत्रय
सुवर्णेन प्रत्येकस्कंधपूजनम् ॥ महापूजा समाप्तौ स्याद्विज्ञातश्राव्यं न कारयेत् ॥ १६ ॥ अरुणोदय उत्थाय शौचं स्नानादिकं
चरेत् ॥ वक्ता चात्र प्रकर्तव्यो विप्रः शास्त्रविशारदः ॥ १७ ॥ रागद्वेषविनिर्मुक्तः सवागपरिपूरितः ॥ दृष्टान्तकुशलो धीरो न पाखंडी
न हेतुकः ॥ १८ ॥ अवैष्णवमुखाद्वाथा न श्रोतव्या कदाचन ॥ शुकशास्त्रं विशेषेण न श्रोतव्यमवैष्णवात् ॥ १९ ॥ वैष्णवोऽत्र स विज्ञेयो यो विष्णो
मुखमिष्यते ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमिति श्रुतेर्ब्राह्मण एव सः ॥ २० ॥ विप्रेतरमुखाच्छास्त्रं श्रुतं हि नरकप्रदम् ॥ शूद्रस्तु सर्वथा त्याज्यः
शास्त्रालापे नरोत्तमैः ॥ २१ ॥ श्वचर्मणि यथा गव्यमपेयं स्याद्विजातिभिः ॥ तथा शूद्रमुखाद्वाक्यं न श्रोतव्यं कदाचन ॥ २२ ॥ कपिला
क्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन वा ॥ शालग्रामशिलास्पर्शाद्वेदस्योच्चारणात्तथा ॥ व्यासासनोपवेशाच्च शूद्रश्चांडालतां व्रजेत् ॥ २३ ॥ ये शूद्रमुखतः शास्त्रं
शृण्वन्ति हि नराधमाः ॥ तेषां कर्णे त्रपु सिक्त्वा वक्तुर्जिह्वां प्रकर्तयेत् ॥ २४ ॥ विज्ञो राजा स्वराज्यस्य तथा वंशस्य चात्मनः ॥ समृद्धयेऽन्यथा याति
नरकान्भृशदारुणान् ॥ २५ ॥ विप्रस्यैवाधिकारोस्ति धर्ममात्रोपदेशने ॥ व्यासासनसमावेशे नान्यवर्णस्य भार्गव ॥ २६ ॥ विप्रो विप्रेतरगुरुरविप्रो जायते
ध्रुवम् ॥ न स विप्रेषु पूजार्हस्तस्माद्विप्रं गुरुं चरेत् ॥ २७ ॥ गोत्रप्रवरत्यागेऽपि विप्रत्वं नश्यति ध्रुवम् ॥ विप्रेतरगुरोर्जातिः क्षत्रादेरपि नश्यति ॥ २८ ॥
मज्जंश्च सर्वतीर्थेषु तथार्चन्सर्वदेवताः ॥ हृषीकाणि निगृह्णंश्च नाविप्रः पूज्यतां व्रजेत् ॥ २९ ॥ अतो विप्रं हि वक्तारं कुर्याच्छास्त्रस्य बुद्धिमान् ॥ द्विजा
न्यो मंत्रयागी चाम्लेच्छः परिणयी सदा ॥ ३० ॥ द्विजभक्तो भवेच्छूद्रस्तदन्यश्चांत्यजादिकः ॥ गणकं भिषजं चैव तथा वार्द्धुषिकं द्विजम् ॥ ३१ ॥ राज
मुद्राङ्कितं देवमुद्राचिह्नितविग्रहम् ॥ मातृतः पितृतश्चाथाऽशुद्धं देवलकं तथा ॥ ३२ ॥ राजभृत्यं च पतितं तथा कटुकभाषिणम् ॥ तथोद्धृष्टपुंश्चरहितं

वक्तारं न प्रकल्पयेत् ॥ अद्विजाधीतशास्त्रं च परपाकरतं तथा ॥ ३३ ॥ वरणे व्यासपूजायां श्राद्धे राज्यासने तथा ॥ ऊर्ध्वपुंड्रं प्रकुर्वीत न कुर्याद्वै त्रिपुंड्र-
कम् ॥ ३४ ॥ आज्ञामादाय विप्रेभ्यो वृद्धेभ्योऽन्येभ्य एव च ॥ उपविश्यासने विद्वान्पाठोच्चारणमारभेत् ॥ पाठं शनैःशनैः कुर्याच्छ्रोतृहर्षविवर्द्धनम् ॥
॥ ३५ ॥ गीती शीघ्री शिरःकंपी तथा लिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोऽल्पकंठश्च पठेते पाठकाऽधमाः ॥ ३६ ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ॥
धैर्यं लयसमर्थश्च पठेते पाठकोत्तमाः ॥ ३७ ॥ पाठं कुर्वन्न विरमेद्यावदध्यायपूरणम् ॥ विरामे च तदध्यायं पुनरादित आरभेत् ॥ ३८ ॥ स्कंधस्याद्यंतश्लोकौ
हि द्विरावृत्त्या सदा पठेत् ॥ ३९ ॥ शौनक उवाच ॥ कस्मिन्देने कियान्कार्यः पाठस्य नियमं वद ॥ सप्ताहादिषु सर्वेषु कल्पेषु बुद्धिसत्तम ॥ ४० ॥ सूत
उवाच ॥ सप्ताहे पाठनियमं शृणु शौनक संयतः ॥ मनुकर्दमसंवादपर्यंतं प्रथमेऽहनि ॥ ४१ ॥ ऋषभाख्यानपर्यंतं द्वितीये दिवसे वदेत् ॥ तृतीये दिवसे
कुर्यात्सप्तमस्कंधपूरणम् ॥ ४२ ॥ कृष्णाविर्भावपर्यंतं चतुर्थेऽहनि वाचयेत् ॥ रुक्मिण्युद्राहयपर्यंतं पंचमेहि वदेत्सुधीः ॥ ४३ ॥ श्रीहंसाख्यानपर्यंतं षष्ठेऽहि
वाचयेद्भुवम् ॥ सप्तमे दिवसे कुर्याच्छ्रीभागवतपूरणम् ॥ ४४ ॥ पूजनं विविधैर्द्रव्यैः कुर्याद्रक्तुर्यथोदितम् ॥ यात्रायां शुकदेवस्य समाप्तौ
शास्त्रपूजनम् ॥ ४५ ॥ मासश्रवणपक्षे तु नित्यमध्यायधूर्जटिम् (११) ॥ पञ्चाध्यायीं पठेद्विद्वान्समाप्तिदिवसेतिमाम् ॥ ४६ ॥ एकविंशाहकल्पे तु नित्यं
षोडशषोडश ॥ अध्यायान्संपठेद्धीमानंतिमे पञ्चरूपकान् (१५) ॥ ४७ ॥ अष्टादशाहयज्ञे तु सहस्रश्लोकवाचनम् ॥ दिवसेदिवसे कुर्यादिति शास्ति स्वयं बुधः
॥ ४८ ॥ नन्देन्द्र त्वष्टचन्द्रौ गिरिशचलनौ शास्त्रभूर्नन्दचन्द्रौ रुद्राश्चाग्रे नखाश्च श्रुतिनयनमिताः शैलभूः शून्यनेत्रे ॥ भूनेत्रे बाणचन्द्रौ श्रुतिदंशिस-
मिताः काण्डभूर्भूर्धर्ममे दृक्पादौ गोवृजसंख्याः सहजचरणकाः सर्गसंख्याद्यवसात् ॥ ४९ ॥ पाठे श्लोकसहस्रस्य संख्येषु जायते द्विज ॥ अध्यायेष्वन्वहं पक्षे
ह्यष्टादशदिनात्मके ॥ ५० ॥ यद्वा दिक्कंति^१ थिवाणार्थभूदिनेऽध्यायविंशतिम् ॥ अष्टादशान्दिनेऽन्यत्र चैकविंशान्वदेत्परे ॥ ५१ ॥ पक्षश्रवणपक्षे हि
द्वाविंशाध्यायपाठनम् ॥ नित्यमेव प्रकुर्वीत सप्तमे सप्तविंशतिः ॥ ५२ ॥ यद्वा सर्वेषु कल्पेषु यथा वक्तुः सुखं भवेत् ॥ तथैव वाचनं मन्ये प्रशस्तं श्रोतु

१ शुद्धमशुद्धं वा यथालिखितमेव विचारराहित्येनाज्ञात्वा पठतीति तात्पर्यम्, न तु स्वहस्तलिखितमिति; 'स्वहस्तलिखितं स्तोत्रम्' इत्यत्र स्तोत्रशब्दस्यैवोपादानात् । २ लयनं लयो योजना 'ली-श्लेषणे' अतोऽच् । तत्र समर्थः । पदयो-
जनादावित्यर्थः । ३ श्रीव्यासः । ४-१९-अध्यायाः, प्रथमदिवसे । ५-१८ अ०, २ दि० । ६-१७ अ०, ३ दि० । ७-१६ अ०, ४ दि० । ८-१९ अ०, ५ दि० । ९-११ अ०, ६ दि० । १०-२० अ०, ७
दि० । ११-२२ अ०, ८ दि० । १२-१७ अ०, ९ दि० । १३-२० अ०, १० दि० । १४-२१ अ०, ११ दि० । १५-१९ अ०, १२ दि० । १६-२४ अ०, १३ दि० । १७-१९
अ०, १४ दि० । १८-१७ अ०, १५ दि० । १९-२२ अ०, १६ दि० । २०-१९ अ०, १७ दि० । २१-२३ अ०, १८ दि० । २२-"सर्गः स्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाऽध्यायसृष्टिषु" इत्यमरः ।

रेव वा ॥ ५३ ॥ नित्यश्रवे मुहूर्तं तु श्रवणं सुखदायकम् ॥ विपादश्चेन्न जायेत शोभनं श्रवणं हि तत् ॥ ५४ ॥ अभक्ष्यभक्षणं त्याज्यमसंभाष्येण भाष-
 णम् ॥ अस्पृश्यस्पर्शनं चैव ब्रह्मचर्यपरो भवेत् ॥ ५५ ॥ क्रोधं लोभं च निंदां च क्रीडामक्षादिभिः सह ॥ श्रोता चैव तथा वक्ता संत्यजेत्स्थिरमानसः
 ॥ ५६ ॥ ततस्तु श्रवणारंभे पुस्तकार्चनमारभेत् ॥ पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैस्तथा नीराजनादिभिः ॥ ५७ ॥ ततः श्रीफलमादाय नमस्कारं समाचरेत् ॥
 श्रीमद्भागवताख्य त्वं प्रत्यक्षः कृष्ण एव हि ॥ ५८ ॥ स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे ॥ मनोरथो मदीयोऽयं पूरणीयस्त्वया प्रभो ॥ ५९ ॥
 गृहीत्वा पुष्पमालादि वक्तारं पूजयेत्ततः ॥ सर्वज्ञ सर्वधर्मज्ञ शुकरूप नमोऽस्तु ते ॥ ६० ॥ एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशय ॥ श्रद्धान्वितः सर्व-
 कृत्यं विहाय श्रवणं चरेत् ॥ ६१ ॥ श्रद्धां विना कर्मफलं न जायेत कदाचन ॥ विना वह्निं यथापाकस्ततः श्रद्धान्वितो भवेत् ॥ ६२ ॥ अश्रद्धया कृतं
 पुण्यं निष्फलं स्यान्न संशयः ॥ प्रसादतुलसीमाला दीयतां श्रवणार्थिनाम् ॥ ६३ ॥ कथांते हवनं कार्यं गायत्र्या त्वयुतं बुधैः ॥ न्यूनत्वपरिहारार्थं
 पठेन्नामसहस्रकम् ॥ ६४ ॥ तेन स्यात्सफलं सर्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या परमान्नेन शक्तितः ॥ ६५ ॥ शक्तोऽस्य दानं कुर्वीत
 महादानविधानतः ॥ सहस्रहेमनिष्केण तदर्द्धार्द्धेन वा पुनः ॥ ६६ ॥ चतुर्विंशतिनिष्कैर्वाथ वा द्वादशभिः पलैः ॥ यद्वा पलत्रयेणापि कृत्वा सिंहासनं
 वरम् ॥ ६७ ॥ तन्मध्ये स्थापयेच्छास्त्रं रौप्यपट्टिकमध्यगम् ॥ क्षौमांबरसमाच्छत्रमर्चितं चंदनादिभिः ॥ ६८ ॥ संपूज्य विप्रं विधिवद्वेदवेदांगपारगम् ॥
 तद्वाख्यानरतं शांतं विष्णुभक्तिपरायणम् ॥ ६९ ॥ स्थालीपाकविधानेन होमं कुर्वीत यत्नतः ॥ दद्याद्भागवतं तस्मै पूजयित्वा कुटुंबिने ॥ ७० ॥
 गोदानफलमाप्नोति श्रोता प्रत्यक्षरं नरः ॥ अध्यायेनाश्वमेधस्य स्कंधेनानंतयागजम् ॥ ७१ ॥ समग्रश्रवणेनैव जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ श्रवणे यत्फलं
 प्रोक्तं दाने तद्विगुणं भवेत् ॥ ७२ ॥ लिखित्वा लेखयित्वा वा दद्याद्भागवतं नरः ॥ प्रोष्टपद्यां पौर्णमास्यां कार्तिक्यादिषु वा पुनः ॥ ७३ ॥ दाता फलम्
 वाप्नोति सर्वपौराणदानजम् ॥ ग्रहीता लभते मोक्षं पाठादिनिरतो यदि ॥ ७४ ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति दाता भागवतस्य च ॥ पुस्तकं वृत्तिहेतुत्वाद्देयं
 विप्राय मानवैः ॥ ७५ ॥ विप्रस्य वृत्तिकरणात्कोटिगोदानजं फलम् ॥ विप्रस्य वृत्तिहननात्पापं गोकोटिघातजम् ॥ ७६ ॥ कृष्णरूपमिदं शास्त्रं संशयो
 न हि विद्यते ॥ अत आदरतः सेव्यं श्रीमद्भागवतं नरैः ॥ ७७ ॥ वक्तारं तोषयेद्भक्त्या वस्त्राभरणधेनुभिः ॥ हैमै रौप्यैस्तथा यानै रत्नैः शय्यागृहादिभिः
 ॥ ७८ ॥ फलं वक्तारि तुष्टे स्यात्तथा प्रीतिर्हरेर्द्विजे ॥ प्रीते हरौ किमप्राप्यं जगतामीश्वरे परे ॥ ७९ ॥ वक्तारं च पुराणादेर्देया वृत्तिस्तु कौलिकी ॥

वक्तुर्जीवितपर्यन्ताऽथ वा वात्सरिकी बुधैः ॥ ८० ॥ गाथाकालमिताऽवश्यं वस्त्रान्नावासरूपिणी ॥ पूर्वाभावे परा कार्या श्रवणं तां विना मुधा ॥ ८१ ॥
 पारायणे जपे तीर्थे निजान्नं फलदं मतम् ॥ असामर्थ्येऽपि संभूय वस्त्रान्नादि दिशेत्सुधीः ॥ ८२ ॥ पेयं पूयं मलं भक्ष्यं भूषाऽस्थि कृत्ति चांवरम् ॥
 तस्यानर्प्येह यो वक्त्रे पुराणादेर्निजांतिके ॥ ८३ ॥ सदा भुंक्ते नरो विप्र वक्ता विष्णुर्यतः स्वयम् ॥ मुख्यो गुरुर्बोधयिता धर्माणां सर्वतो ह्ययम् ॥ ८४ ॥
 दुर्वाक्यं न वदेत्कापि व्यासं विष्णुस्वरूपिणम् ॥ शयानाः परिशृण्वन्तो भवंत्यजगराननाः ॥ ८५ ॥ असंप्रणम्य शृण्वन्तो वृक्षत्वं यांति मानवाः ॥
 शास्त्रवक्तरि चायाते उत्थातव्यं पुरःस्थितैः ॥ ८६ ॥ वक्त्रा समं न चैवोच्चं श्रोतृणामासनं वरम् ॥ समासनात्पुण्यहानिरुच्चाच्च निरयं व्रजेत् ॥ ८७ ॥
 श्रोतव्यं मौनमाश्रित्य नरैर्नियतमानसैः ॥ वाग्वादकरणाद्वाथा नीरसा जायतेतराम् ॥ ८८ ॥ कथारसविघातेन पशुयोनिमवाप्नुयात् ॥ कथायां संप्रवृत्ता
 यामितिहासपुराणयोः ॥ ८९ ॥ योऽन्यः किञ्चिदपिब्रूते विना वक्तारमत्र हि ॥ स वाग्वाद इति प्रोक्तः कथारसविघातकः ॥ ९० ॥ वाग्वादात्स्यात्कथा
 भंगो ब्रह्महत्यासमो हि सः ॥ पृच्छेत्कथान्ते संदेहं न कथायां कदाचन ॥ ९१ ॥ श्रोता जनः कथाभंगभयान्मौनं समाश्रयेत् ॥ पात्रे पुराणे संप्रोक्तं
 शंकरेण स्वयं द्विजाः ॥ ९२ ॥ वाग्देवता भवेत्कुद्धा कथाया भंगमात्रतः ॥ तेन जन्मांतरे मूकः पुनर्मूढस्त्रिजन्मसु ॥ ९३ ॥ वायसो वा भवेदन्यो वक्तु
 र्वक्ता ततो वदेत् ॥ श्रोतुर्दानमनंत्याय वक्तुर्नैव प्रतिग्रहः ॥ ९४ ॥ श्लोकैकश्रवणे यस्य रत्नकोटिर्न निष्क्रिया ॥ सर्वस्य तस्य यो वक्ता प्रतिग्राही कथं
 हि सः ॥ ९५ ॥ आर्पं शास्त्रं सदा श्राव्यं यदि वेदानुगं भवेत् ॥ अनार्पं तु बुधैर्नैव श्राव्यं वेदानुगं यदि ॥ ९६ ॥ आर्पं यदपिभिः प्रोक्तमनार्पं स्यात्ततो
 ऽन्यथा ॥ कलौ तदेव शंसन्ति ऋषिभिर्भाषितं तु यत् ॥ येषां वेदे कथाः प्रोक्तास्ते विप्रा ऋषयः स्मृताः ॥ ९७ ॥ श्रीव्यासऋषिसंप्रोक्तं द्वादशादित्यस
 त्रिभम् ॥ श्रीमद्भागवतं लोके तमो हन्ति स्वसेविनाम् ॥ ९८ ॥ नित्यं भागवतं यस्तु पुराणं पठते नरः ॥ प्रत्यक्षरं भवेत्तस्य कपिलादानजं फलम् ॥ ९९ ॥
 यः पठेत्प्रयतो नित्यं श्लोकं श्लोकार्द्धमेव वा ॥ शृणोति वा नरो भक्त्या गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १०० ॥ येऽर्चयन्ति गृहे नित्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ॥
 स्वर्गे प्रयांति पितरस्तेषां नैवात्र संशयः ॥ १०१ ॥ न यस्य तिष्ठते शास्त्रं गृहे भागवतं कलौ ॥ स कथं वैष्णवो ज्ञेय इत्थं प्राह स्वयं शिवः ॥ संध्यावं
 दनवन्नित्यं श्रोतव्यं वैष्णवैरिदम् ॥ १०२ ॥ संध्याहीनो यथा विप्रो ह्यनर्हस्सर्वकर्मसु ॥ वैष्णवोऽपि तथानर्हः श्रीमद्भागवतं विना ॥ १०३ ॥ विना दानै
 र्विना यागैर्विना विद्यार्चनादिभिः ॥ श्रीमद्भागवतात्सर्वं वाञ्छितं लभते नरः ॥ १०४ ॥ कलौ नास्ति कलौ नास्ति श्रीमद्भागवतं विना ॥ श्रेयसां निगमः

श्रेष्ठो विद्यते जगतीतले ॥ १०५ ॥ सर्वान्धर्मान्परित्यज्य श्रीमद्भागवतं नरैः ॥ सेवनीयं प्रयत्नेन न धर्मोस्ति ततः परः ॥ १०६ ॥ स स्नातः सर्वती-
 र्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ सर्वदानानि दत्तानि सुराः सर्वे समर्चिताः ॥ १०७ ॥ श्रुतानि सर्वशास्त्राणि येन भागवतं श्रुतम् ॥ ग्रहपीडा महामारी या
 पीडा प्रेतसंभवा ॥ १०८ ॥ महारोगभवा पीडा राजशत्रुभवा तथा ॥ श्रीमद्भागवतश्रावान्नश्यत्येव न संशयः ॥ १०९ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी क्षत्रियो
 विजयी भवेत् ॥ वैश्यो निधीशतां याति शूद्रः शुध्यति पातकात् ॥ ११० ॥ अध्येतव्यं ब्राह्मणेन वैश्येन क्षत्रियेण च ॥ श्रोतव्यमेव शूद्राणां नाध्येतव्यं
 कदाचन ॥ १११ ॥ श्रौतं स्मार्तं च वै धर्मं प्रोक्तमस्मिन् द्विजोत्तम ॥ तस्माच्छूद्रैर्विना विप्रं न श्रोतव्यं कदाचन ॥ ११२ ॥ द्विजान्योऽमंत्रयागी
 चाम्लेच्छः परिणयी सदा ॥ द्विजभक्तो भवेच्छूद्रस्तदन्यश्चांत्यजादिकः ॥ ११३ ॥ श्रीमद्भागवतेनैव यस्य कालो नु गच्छति ॥ जीवन्मुक्तः स विज्ञेयो
 देहांते कृष्णरूपधृक् ॥ ११४ ॥ दाता श्रोता च वक्ता चाऽध्येता ध्यापयिता च यः ॥ गोलोकलीलां निर्विश्य ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ११५ ॥ तिरश्चा
 मपि दृश्यंते मानुषाणां न केवलम् ॥ भोगा भागवतप्राप्तिर्मानुषेभ्यो न चान्यतः ॥ ११६ ॥ श्रीमद्भागवतप्राप्तिर्महतां संगतो भवेत् ॥ महान्तो वैष्णवा एव
 यतो विष्णुपरायणाः ॥ ११७ ॥ महत्त्वे कारणं वक्ष्ये संवादं गुरुशक्रयोः ॥ सर्वस्मिन्निह को ज्यायान्गुरो पृथ्वीति चेच्छृणु ॥ ११८ ॥ पृथ्वी शेषधृता स
 शंभुमुकुटे कैलासवासोऽप्यसौ कैलासोऽपि दशाननेन तुलितो बद्धोऽप्यसौ वालिना ॥ वाली राघवविष्णुना युधि जितो विष्णुः सतां मानसे तस्माद्वि-
 ण्णुपरायणाद्गुरुतरो नान्योऽस्ति लोकत्रये ॥ ११९ ॥ विधेयः सर्वदा संगो वैष्णवेष्वेव नारद ॥ श्रीभागवतप्राप्त्यर्थं सततं बुद्धिमत्तरैः ॥ १२० ॥ श्रीम-
 द्भागवताद्भक्तिर्भक्तेर्ज्ञानं प्रजायते ॥ ज्ञानान्मोक्षमवाप्नोति नेति वेदांतडिंडिमः ॥ १२१ ॥ संगः सर्वात्मना त्याज्यश्चेत्यक्तुं शक्त्यते न हि ॥ सत्स्वेव स
 विधातव्यः संतस्संगस्य भेषजम् ॥ १२२ ॥ आयुषः क्षण एकोऽपि सर्वरत्नैर्न लभ्यते ॥ तद्वथा नीयते मर्त्यैः श्रीमद्भागवतं विना ॥ १२३ ॥ शक्तस्तच्छृणुया-
 देकः संभूय चेतरे जनाः ॥ यथाकथंचिच्छ्रवणं कर्तव्यं भुवि मानवैः ॥ १२४ ॥ चतुर्वर्गप्रदं शास्त्रं श्रीमद्भागवतं कलौ ॥ शुश्रूषयापि लभते श्रीभागव-
 तसेविनाम् ॥ यद्यद्वाञ्छति लोकेऽस्मिन्स्तत्तदेव न संशयः ॥ १२५ ॥ चतुःश्लोकी चतुर्वेदबीजभूता चतुर्मुखात् ॥ वेदास्त एवाजायंत विष्णुनोक्ताः पुरा-
 हृदि ॥ १२६ ॥ विधातुरिति संचिन्त्य सदा ध्येयं द्विजातिभिः ॥ श्रीमद्भागवतं शास्त्रं विहायान्यद्भ्रमावहम् ॥ १२७ ॥ ब्रह्मवर्चस्विताऽवाप्त्यै गायत्री
 जप्यते यथा ॥ तथेदमपि जप्तव्यं तद्रूपत्वाद्विजोत्तमैः ॥ १२८ ॥ नारद उवाच ॥ धन्योऽस्मि भगवन् विष्णो श्रावितं सुखकारणम् ॥ सर्वेषां मानवानां
 च सुखसाध्यं त्वया यतः ॥ १२९ ॥ नारायण उवाच ॥ कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च ज्ञानायनं परमहंसमुनिप्रियं च ॥ श्रुत्वा प्रयाति सुरवृन्दनुतो

मनुष्यो वैकुण्ठधाम शुकशास्त्रसुशीलनेन ॥ १३० ॥ नातः परं कृतिजबन्धविनाशकारि शास्त्रं यतो हरिरपि स्वयमेव चित्ते ॥ ध्यातुः प्रविश्य स्थिरतामुप
याति शीघ्रं तेनेदमेव सततं परिशीलनीयम् ॥ १३१ ॥ पुनः प्रोवाच भगवाञ्शृणु नारद सुव्रत ॥ यत्र भागवती गाथा सा भूमिस्तीर्थरूपिणी ॥ १३२ ॥
गंगा सरस्वती रेवा यमुना च विपाशिका ॥ शतद्रुः कृष्णवेणी च कौशिकी च दृपद्वती ॥ १३३ ॥ चन्द्रभागा वितस्ताद्या या नद्यस्सिंधुसंगताः ॥ नदाः
सर्वे कुरुक्षेत्रं प्रयागः पुलहाश्रमः ॥ १३४ ॥ सर्वे कुलाचलाः पुण्याः काशी द्वारवती तथा ॥ मायाऽयोध्याऽवंतिका च कांची मधुपुरी तथा ॥ १३५ ॥
पुष्करं भार्गवक्षेत्रं सीतारामाश्रमास्तथा ॥ पंपासरो बिंदुसरस्तथा वृंदावनं वनम् ॥ १३६ ॥ एतान्यन्यानि तीर्थानि संति तत्र न संशयः ॥ यत्र नित्यं भागवतं
पुराणं वाच्यते मुने ॥ तत्र नित्यं प्रयातृणामेतत्तीर्थफलं भवेत् ॥ १३७ ॥ पूजानिच्छद्भूताऽवाप्त्यै विष्णोर्भागवतं मुने ॥ पुराणं वाचयेन्नित्यं तेन प्रीतो
जनार्दनः ॥ १३८ ॥ द्वात्रिंशदपराधांश्च क्षमते नात्र संशयः ॥ श्रीकृष्णपूजापूर्तिस्तु विना भागवतं न हि ॥ १३९ ॥ विनापि श्रीहरेः पूजां श्रीभागवतपा
ठतः ॥ सांगपूजाफलं नित्यं जायते नात्र संशयः ॥ १४० ॥ व्यासासनोपविष्टस्तु विप्रो व्यासो न संशयः ॥ गुरुविप्रनृपैश्चापि वृद्धैः पितृपितामहैः ॥
पूजनीयः प्रयत्नेन तथा धर्मो न हीयते ॥ १४१ ॥ नो नमेन्नाऽशिवं चोद्यन्नाभ्युत्थानं तदासनात् ॥ कुर्वीत च महाप्राज्ञ सर्वपूज्यस्तदा भवेत् ॥ १४२ ॥
शरीरयात्रा कर्तव्या हविष्यान्नेन नारद ॥ श्रोतृभिश्च तथा वक्रा वारमेकं दिनेदिने ॥ १४३ ॥ नित्यं भागवतश्रावो ब्रह्मयज्ञः प्रकीर्तितः ॥ सर्वेषामेव यज्ञानां
ब्रह्मयज्ञो मतोधिकः ॥ १४४ ॥ अस्थिराणि शरीराणि धनमायुस्तथाऽस्थिरम् ॥ इति संचिंत्य सततं कर्तव्यो धर्मसंचयः ॥ १४५ ॥ स्वर्गादिफलदा
धर्माः सर्वे प्रोक्ताः पुराऽनघ ॥ स्वसर्वेष्टप्रदो धर्मः श्रीमद्भागवतश्रुतिः ॥ १४६ ॥ कथाश्रावात्परो धर्मो न भूतो न भविष्यति ॥ १४७ ॥ इति श्रीकौ
शिकसंहितायां श्रीभागवतमहात्म्ये षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

१ कृतेः कर्मणो जात इत्यर्थः । २ आपोऽयं प्रयोगः । दुर्बचो नोदयान्न वदेच्छुभं तु वदेवेत्यर्थः । अत्र 'नाऽशिवं ब्रूयात्' इति पाठः शोभनः ।

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजेन क्षेमराजेन स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम्-मुद्रणालयेऽङ्कयित्वा प्रकाशितम् । संवत् १९६५, शके १८३०

॥ इति कौशिकसंहितीयं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥